

Anmeldelser

Tønder Statsseminarium 1788-1988, 1988, 256 s. Udg. af *Tøndringer-Samfundet*. Red.: S. Aage Karup, G. Tybjerg, Jakob Rod. 1 boghandel (Tønder). 168 kr.

Nordens ældste seminarium fejrer sine 200 år blandt andet ved udsendelsen af et fornemt jubilæumsskrift med mange spændende artikler af vidt forskellig karakter. Alle artikler kan ikke nævnes i en kortere anmeldelse, men flere må betegnes som betydningsfulde.

En af seminariets historielærere, *Gudmund Tybjerg*, har behandlet emnet: »Seminariet og historien« med undertitlen » – linier og emner i historieundervisningen«. Disse synsvinkler bringer artiklen ud over den almindelige kronologiske, fremadskridende historieskrivning, som kan være spændende nok, og over til seminariet i historien. Her anlægges atter flere synsvinkler: lokalhistoriske, personalhistoriske og skole- og uddannelseshistoriske. Hermed bringer Tybjerg almenlydige og stadigt bestående seminarieovervejelser ind i billedet. En central bemærkning er: »et seminariums historie er i høj grad de menneskers liv og virke, som har tilbragt betydningsfulde år af deres tilværelse ved seminariet som elever og lærere«.

Det undgås naturligvis ikke at omtale Tønders marginale position i det geografiske seminariebillede, ligesom samspillet mellem dette seminarium og Kongerigets seminarier vurderes, og selv det endnu kendte konkurrenceforhold seminarierne imellem nævnes. Også distinktioner imellem seminarietyper skitseres, og man nikker også her genkendende til nutidens

problemer. Grænseseminariet har til alle tider været et problembarn i denne lille verden af seminarier.

Den anden hovedartikel i festskriftet er af *K.E. Bugge* og er en nyvurdering af Balthasar Petersens teologiske ståsted. B.P. var seminariets stifter, og posthumt får han udgivet en religionsbog »Erkenntniss Gottes für Catecheten, Küster und Schulmeister« (Schleswig, 1788). Selv uden specielle forudsætninger virker Bugges artikel inspirerende. Med kyndig hånd føres man gennem 1700-tallets kirkehistorie over til citater fra B.P.'s lærebog sammenlignet med pietisten Frejlinghausens fra Halle. Hermed påviser Bugge, at nok er BP's teologi påvirket af pietismen, men afspejler samtidig i sin grundholdning luthersk ortodoksi. Han er altså repræsentant for en overgangsperiode. Bugge er en fortrinlig pædagog.

Af mindre artikler skal nævnes *Jørgen A. Jensens* undersøgelse af lærerstuderendes sociale, geografiske og aldersmæssige baggrund, (Tønder 1969-87).

De statistiske facts er sikkert signifikante, selv om seminariet i de senere år kun har haft få studerende, og artiklen har yderligere værdi ved at se på forholdene i relation til skolens opgave som socialiserende faktor.

»Træk af seminariets bygningshistorie« ved *Ingolf Haase* er et spændende og indsigtfuldt stykke skolebyggehistorie i et grænseland med brydninger i byggestil. Typisk for alle tider er kampen mellem stat og kommune om at undgå at komme til at betale. Denne kamp sluttede – indtil videre – i 1987 med kommunens overtagelse af øvelsesskolen beskrevet af den nuværende rektor *Jakob Rod*, som også

har bidraget med en kronologisk oversigt over seminariets historie. Den indviede læser – som nærværende anmelder – undres over, at byggehistorien ikke indeholder kritik af dispositionerne i 1970'erne, hvor man udvidede både seminarium og øvelsesskole på *begge* sider af Vidåen.

Et typisk seminarie-besættelses-grænse-landshistorisk billede tegnes af *Gunnar Kragelund* med artiklen om »Seminariet i Tønder 1942-47«, og for seminariebilledets vedkommende er en sammenligning med min artikel om læreruddannelsen i de sidste 40 år ikke uinteressant.

Til slut skal nævnes et par særprægede artikler. En er af *Troels Fink* om »De afbrækkede lærere« – en ikke særlig smuk betegnelse, når man betænker, at disse mænd, som altså ikke virkede som lærere, netop blev bærere af f.eks. den danske sprogsag i Slesvig (Matthias Andersen), Flensborg Avis (Jens Jessen & R.P. Rosse) og andre gode sager. Finks artikel giver et godt udblik over læreruddannelsen, som også – og måske netop – i et grænse-land kan føre til meget forskelligt.

Endelig giver *Knud Fanø* en levende beskrivelse af Claus Eskildsen, seminariets navnkundigste lærer i dette århundrede. Et citat viser den indføling, Fanø har i sit stof: »— han gav sit hjemsted Tønder Statsseminarium alt, hvad det havde krav på, og nåede samtidig at blive lærer for mange tusinder af sine landsmænd«.

Et broget og meget vægtigt jubilæumsskrift er blevet til.

Tage Kampmann

Søren Brønd og Andy Wierød: Fysik og dannelse. Tekst nr. 132 fra IMFUFA Roskilde Universitetscenter. 202 sider. Roskilde (1986). Pris: kr. 50,00.

Med den gymnasireform, som trådte i kraft i august i år, genindførtes der med det nye fag – *naturfag* – lidt undervisning i fysik og kemi på sproglig linie vel i erkendelse af, at kendskab til disse fag – for at udtrykke det lidt højtravende – hører med til den almindelige dannelse.

Naturvidenskabernes placering på de lærde skoles fagplan er et interessant stykke pædagogikhistorie, som desværre kun få forfattere hidtil har beskæftiget sig med. I grove træk er historien følgende: Omkring 1620 oprettedes der nogle *gymnasier*, som skulle danne forbindelse mellem de lærde skoler og universitetet. Her skulle der bl.a. undervises lidt i fysik; men kun gymnasiet i Odense fungerede ud over den første menneskealder efter starten. I perioden 1739-75 var ikke blot astronomi – *sphærica* – men også fysik – *physica* – et af de fag den lærde skoles elever eksamineredes i til studentereksamen – *examen artium* – på universitetet; og vi har da også enkelte beretninger om den undervisning, der blev givet i disse fag. Fysik forsvandt som undervisningsfag efter det ved Guldbergs reform af 1775 bestemtes, at der ikke mere skulle eksamineres deri til *examen artium*. I begyndelsen af 1800-tallet ændredes skolen fra at være en forberedelsesskole for senere teologer til at være en institution til forberedelse af kommende embedsmænd; og ved reformen af 1809 blev det slået fast, at naturvidenskaberne var fag, i hvilke der *kunne* undervises. Dette betød imidlertid, at fysik i løbet af få år forsvandt fra de få skoler, hvor der i årene forinden var gjort forsøg på at genetablere faget. Først med Madvigs skoleforordning af 1850

indførtes *naturlære* som obligatorisk fag i skolen, efter det på forsøgsbasis var blevet indført på nogle få skoler i sidste del af 1840'erne.

I den nylig udgivne rapport peges der på, at naturvidenskabsudviklingen herhjemme i forrige århundrede kan karakteriseres ved en ændring fra en skolastisk til en »moderne« mekanistisk forståelsesramme. Ud over gennemgangen af naturvidenskabernes – primært fysiks – udvikling i 1700- og 1800-tallet, gennemgås den samfundsideologiske udvikling herfor, og der fokuseres især på *dannelses-tænkningens* indflydelse. Forfatterne påpeger, at naturvidenskab i begyndelsen betragtedes som et dannelsesfag, men at *humaniora* siden »tager monopol på dannelsen«.

Hvad der derimod i mindre grad berøres er indflydelsen på den pædagogiske realitetshistorie. Lad mig give et par eksempler: Under omtalen af fysikprofessoren C.G. Kratzenstein berører forfatterne primært hans videnskabssyn, som det kommer til udtryk i hans »Forelæsninger over Experimental Physiken« fra 1791. Det kunne imidlertid være interessant at få belyst med hvilken alvor og grundighed latinskoledisciplene studerede hans langt tidligere forfattede latinske »Systema physicae experimentalis«, hvilket bl.a. den senere bestyrer for Borgerdydskolen i København og rektor i Helsingør Jens Bertel Møller fortæller lidt om i sine erindringer.

Når det på p. 69 f. nævnes, at naturlære forsvandt som fag med 1809-loven, er det ikke helt korrekt. I København holdt faget sig endnu et par år, og Odense Kate-dralskole havde fysik som undervisningsfag helt op til omkring midten af 1830'erne. Og når vi på p. 146 læser, at »fysik i løbet af de 50 år fra 1830 til 1880 etableredes som undervisningsfag i den

lærde skole«, mener jeg, at det er at tage munden for fuld. Fysik etableredes som skolefag fra ca. 1850 efter det forsøgsvis havde været indført ved enkelte skoler i årene forinden.

Det foreliggende arbejde må imidlertid hilses velkomment som et bidrag til den ikke særlig store mængde litteratur om naturvidenskab i skolen. Et sammenfattende arbejde om den fysikundervisning, der *reelt* fandt sted i 1700- og 1800-tallet i den højere danske skole, har vi dog stadig til gode.

Af mere formelle ting nævner jeg, at bogens litteraturliste omfatter oplysninger om lånemuligheder, og at jeg savner et register bag i bogen.

Børge Riis Larsen

Else Trangbæk: Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet.
Bogforlaget Duo Aps, Aabybro 1987. 174 s. 125 kr.

Fagenes historie er et af skolehistoriens hæderkronede forskningsfelter, begrundet i den antagelse at studiet af undervisningsfagenes teorier og metoder kan fortælle om skolens hverdag.

Det er også udgangspunktet for Else Trangbæks bog: Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet, men som titlen angiver vil bogen mere end det.

Else Trangbæks forskningsmæssige afsæt er en kritik af den hidtidige forskning i 1800-tallets gymnastik. Hun mener ikke at forskningen i tilstrækkelig høj grad har søgt at placere 1880'ernes og 90'ernes tilspidsede gymnastikdebat ind i en større historisk helhed omfattende gymnastikkens mangfoldighed og righoldige udviklinger fra begyndelsen af århundredet og

indtil 1885 ca. Indtil omkring 1860 foregik det meste gymnastik i skolerne – fra 1828 ifølge loven kun for drenge. Efter 1860 blev højskolerne, skytteforeningerne, private gymnastikinstitutter og frie gymnastikforeninger nye fora for gymnastiske øvelser af forskellig form og indhold.

Gennem undersøgelsen af de private institutter i København får Else Trangbæk kastet lys over et hidtil temmelig udforsket felt indenfor gymnastikkens historie, nemlig pige- og kvindegymnastikken. Det var nemlig her, pigerne i 1860'erne og 70'erne for første gang fik deres debut som gymnaster. Og det var i dette regi, at de første gymnastiklærerindeuddannelser blev organiseret.

Else Trangbæk's andet kritikpunkt af den hidtidige gymnastikhistoriske forskning er, at den har postuleret et indholdsmæssigt opgør som årsagen til, at den såkaldte dansk-tyske gymnastik i løbet af 1880'erne og 90'erne blev vraget indenfor skolen til fordel for den svenske (det såkaldte lingske gymnastiksystem), som fra 1884 fik stor udbredelse indenfor højskolerne og skytteforeningerne.

Det er forfatterens opfattelse, at dette skifte kun kan forstås på baggrund af hele den politiske situation i Danmark. Den svenske gymnastik blev opfattet som en demokratisk modkultur til den statssanktionerede tysk-inspirerede danske gymnastik.

Denne nye fortolkning af gymnastikkens samfundsmæssige opgave var tydelig i skytteforeningerne, især i årene 1885-87, hvor riffelprovisorierne lagde hindringer i vejen for skyderiet. Gymnastikken blev en måde at holde medlemmerne til ilden – alligevel.

Et element i denne modkultur var at klassificere den traditionelle danske gymnastik som militær. Else Trangbæk påpe-

ger imidlertid, på baggrund af analyser af oplysningstidens tyske gymnastik – som udgjorde det historiske ophav til den danske skolegymnastik –, at det militære ikke så meget lå i indholdet, snarere i det faktum at det var militærpersoner, som underviste p.g.a. en manglende civil gymnastiklæreruddannelse. Den tyske gymnastik var et barn af en tid, hvor det humane og almentdannende blev vægtet højt. Gymnastikken var tænkt som en måde at udvikle hele mennesket på – både krop og sjæl – og derfor var der tale om alsidige øvelser med udgangspunkt i at det skulle være lysten, som drev mennesket til at gøre gymnastik.

Efter Else Trangbæk's opfattelse var det måske mere rimeligt at karakterisere den svenske gymnastik som militær. Her var målet en konstrueret træning af menneskets fysik – adskilt fra andre mere alment-opdragende perspektiver. Efter kommando skulle deltagerne udføre øvelserne. Redskabsgymnastikken var i den autoriserede svenske udgave helt bandlyst og blev karakteriseret som »akrobatik«. Som et kuriosum nævner Else Trangbæk, at man i Tyskland i 1860'erne valgte at bruge det svenske system indenfor militæret, fordi man mente det bedre fremmede disciplinen end den traditionelle tyske gymnastik. (s.212).

Modsætningerne mellem dansk og tysk gymnastik i 1880'erne og 90'erne hvilede således på et »falsk grundlag« efter Else Trangbæk's opfattelse. Den politiske situation i landet var imidlertid så tilspidset, at det helt umuliggjorde en reel diskussion.

Igennem hele bogen kredser Else Trangbæk om spørgsmålet, hvorfor blev det det svenske system som gik af med sejren, dvs. blev institutionaliseret i folkeskolen med udgivelsen af »Haandbogen« i 1899?

Else Trangbæk gennemgår – til stor fornøjelse for læseren – de to gymnastikkommissioners arbejde i henholdsvis 1880'erne og 90'erne. Dette sker især ud fra læsning af brevvekslinger mellem de involverede medlemmer. Især de såkaldte svensk-venliges kneb for at holde modparten ude bliver grundigt afsløret.

Her bliver de politiske forklaringer personlige, men det har ikke så meget med skolens mål eller hverdag at gøre. Det fremgår flere steder, at »svenskerne« var af den opfattelse, at skolegymnastik ikke skulle more, den skulle opdrage. Men hvilket opdragelsesideal skulle formidles gennem skolegymnastikken?

I 1889 gav en af den svenske gymnastiks ihærdigste fortalere skoleinspektør Jens Bergman under et foredrag i Pædagogisk Selskab en beskrivelse af skolegymnastikkens indhold: Ifølge Else Trangbæk lagde han vægt på, at selve undervisningen burde have et militært præg. »Disciplinen havde nemlig en langt større Betydning for Skolen end den, der strax falder i Øjnene«. Han refereres videre for at have sagt, at eleverne kunne gennem gymnastikken bl.a. lære »uden Nølen« at udføre »Lærerens Befaling«. Denne disciplin fandt Berggren ikke kunne opnås ved enkeltmandsøvelser, hvor eleverne arbejdede »uden Lærerens Kontrol« og derfor benyttede tiden »til Narrestreger«. (s.169).

I disse sætninger gemmer der sig efter min mening en helt central pointe, nemlig en overensstemmelse mellem den svenske gymnastiks og skolens opdragelsesidealer: disciplin, lydhørhed, respekt... og ikke mindst en mistænkeliggørelse af børns opførsel i det øjeblik, de voksne ikke havde kontrol hermed.

Havde Else Trangbæk blot kastet et lille sideblik til skolens udvikling i perioden – de pædagogiske debatter f.eks. – så hav-

de hun næppe ladet denne oplagte pointe ligge.

Set med en »skolehistorikers« øjne er det trist, at cirkulæret om børns ordnede lege fra 1896 er genstand for så begrænset indholdsmæssig analyse. Igen holder Else Trangbæk på cirkulærets placering i den politiske debat, fremfor at kigge nærmere på indholdet. Dette fører til en næsten ukritisk glæde over at man midt i ønskerne om at indføre den svenske gymnastik i skolerne alligevel gjorde noget for at lade børnene beholde legen.

Men det var jo ikke børns egne lege, der skulle leges. Det var lege, som de voksne havde bestemt, fordi de mente, at det ville være sundt – og ikke mindst opdragende for drenge at spille »lawn-tennis« og rundbold f.eks. Men hvorfor var det pludselig blevet et politisk imperativ at regulere og bestemme indholdet af børns leg i skolegården?

Dette cirkulære havde haft mange forgængere – lige fra skolebade til skolelægeordninger, alt sammen udsprunget af tidens (skole) hygiejnebevægelse, som Else Trangbæk også går meget let hen over. Lidt firkantet sagt, så sættes hygiejne lig med sundhed, og der ses helt bort fra de opdragende eller civilisatoriske sider af tidens hygiejnebevægelse.

For slet ikke at tale om de nye kropsidealer, som dukker op i løbet af perioden – og dermed et nyt sygdomsbegreb. Disse idé- og kulturhistoriske udviklinger, som har præget meget af den nyeste idrætshistoriske forskning, bliver hverken positivt eller negativt omtalt.

Som nævnt skrives meget faghistorie ud fra et ønske om at komme ned til skolens »virkelighed«. Else Trangbæks bog vidner om at hun henad vejen er kommet i tvivl om denne påstand. Virkeligheden er ikke kun den politiske debat – det er også skolehverdagen og elevernes oplevel-

se af faget. Flere steder søger forfatteren at nærme sig elevernes oplevelse af gymnastikundervisningen. Det sker ikke under henvisning til erindringer f.eks., men med sætninger, som er helt udokumenterede.

...I (børneskolen) lå nemlig de største problemer med at gennemføre motive-rende undervisning i ren svensk gymnastik; indenfor den frivillige gymnastik blev der skabt gode og varige oplevelser;... rationelle svenske gymnastik delvis fratog skolegymnastikken de leglignende muligheder og de gode oplevelser... (s. 153, s. 194, og s. 215).

Bogens afslutningskapitel bærer titlen: Hvorfor en ny forståelsesramme? I dette afsnit vil Else Trangbæk markere sit eget arbejde i forhold til den hidtidige forskning. Det sker imidlertid kun på det indholdsmæssige plan – hvad har de andre overset og hun fundet – ikke på et teoretisk og metodisk plan, hvilket bl.a. indebærer, at de nyeste tilganges (u)frugtbarhed slet ikke diskuteres. Else Trangbæks egen personcentrerede og politiske tilgang til gymnastikkens historie er efter min opfattelse et argument for, hvorfor der er behov for en ny forståelsesramme, hvor gymnastikkens historie analyseres ind i en større kultur, civilisations- og idéhistorisk sammenhæng og som en del af institutionernes historie – både på det formelle og »hverdagsagtige« plan. Hvis ikke det sker, går, som vist, oplagte pointer tabt.

Omvendt skal man ikke kimse af Else Trangbæks tilgang selv om den har sin begrænsning. Bogen giver nemlig et godt overblik over 1800-tallets gymnastik i sin mangfoldighed både hvad angår personer og forskellige gymnastikfora.

Ning de Coninck-Smith

Et Hanegal om skolen uden mure. *Det pædagogiske Selskab. Dafolo, 1987. 135 s. 165 kr.*

Det pædagogiske Selskab er verdens ældste pædagogiske forening. Det er stiftet i 1820, og det har i det meste af perioden siden spillet en stor rolle i dansk pædagogisk debat. I dette skrift hævdes det, at selskabet stadig er sprællevende. Bogen tyder også i høj grad på det. Den er skrevet af engagerede folk, og den er engagerende læsning. Men hvad berettiger den til anmeldelse i en skolehistorisk årbog? Den handler mere om fremtiden end om fortiden. Visioner om fremtiden må selvfølgelig tage udgangspunkt i nutiden. Og nutiden kan kun beskrives på baggrund af fortiden. Udvides historiebegrebet, så det omfatter forandringer i tid i såvel fortid og nutid som fremtid, er der gode grunde til at omtale bogen. Den er et godt eksempel på, at pejlemærkerne for fremtiden er nutiden og fortiden. Nutiden alene giver ingen pejling. »Valget er et spring, men springet har et afsæt, ganske som valget af et nyt træk i skakspillet foretages i frihed, men i en situation, der er skabt af de forrige træk – både ens egne og modspillerens.« (Kaj Aalbæk-Nielsen, s. 88.)

Bogens hovedartikel er skrevet af lærer Erik Schou, Hjørring. Dens første afsnit hedder »En nutid krakelerer«. Heri hævdes det med stor styrke, at de voksnes verden, barnets verden, dannelsesbegrebet og skolens administrative system er krakeleret. Med amerikaneren Alvin Toffler omtales industrisamfundets karakteristika: Standardisering, specialisering, synkronisering, centralisering og urbanisering. De har været styrende for industrisamfundet og for dets skole. Taylors arbejdsbegreb er blevet skolens. »I lærer underviser i 1 klasse i 1 fag i 1 lektion. En klokke ringer: 1 frikvarter: 1 lærer un-

derviser... Når det er gentaget 9000 gange, og der er afholdt eksamen i hvert fag, er man færdig med folkeskolen.» (S. 18.) Skolens arbejdsbegreb passer ikke til nutiden og fremtiden.

Dens dannelsesbegreb gør det heller ikke. Hvis den har et. Børnene trænes ofte i at underkaste sig Skinnerpædagogikkens tilpasningstyranni. *»Hvordan erhverver mennesket sig menneskelighed?«* spørges der. (S. 21.) Hvis skolen ikke skal blive et museum og lærerne kustoder, må vi ændre grundsyn på vidensformidling. Dannelsesbegrebet diskuteres sporadisk i flere af artiklerne. At forfatterne har mod til at tale om dannelse og har meninger om dens indhold, er med til at gøre bogen spændende. Man kan være betænkelig ved den opfattelse, der skinner igennem, at menneskelighed skal erhverves. Jeg mener ikke, barnet må opfattes som råmateriale. Mennesket er dannet, når det fødes. Gennem sin udvikling kan det erhverve sig umenneskelighed. Den voksnes menneskelighed skal erhverves gennem udviklingen. Man kan spørge: Hvordan bevarer mennesket sin menneskelighed, så det ikke udvikles til umenneskelighed? Det gives der gode bud på. (Erik Schou, Leo Bresson, Holger Henriksen, Kaj Aalbæk-Nielsen.) Selskabets formand siger i sin artikel i bogen, at *»det er næppe tilfældigt, at vi ikke har diskuteret dannelsesbegreber i næsten en generations tid«* (s. 108). Det er ikke selskabets skyld. Det gjorde også ved sit 150-års jubilæum i 1970 et forsøg på at få en drøftelse i gang ved at udsende bogen *»Dannelse – Uddannelse. Et debatoplæg.«*

Erik Schous næste afsnit er *»En vision om fremtiden«*. Det handler om *»Den divergerende tænknings mulighed«*, *»de kreativt-musiske evners mulighed«*, *»personlighedsdannelsens mulighed«*, *»lærens nye rolle«*, *»skolen som vækstmiljø«*,

»et udviklingsmål for skolen« og meget andet. Her er mange gode tanker at arbejde videre med.

Hovedartiklen uddybes i 11 artikler af forskellige forfattere. De kræver som hovedartiklen koncentration og fordybelse, og de skal ikke refereres, men enkelte bemærkninger skal gøres.

Gert Eggers artikel om *»Folkeskolen mellem forstillelse og forførelse«* kan i første omgang give store betænkkeligheder. Vi skal *»bryde med det gamle hævdvundne ideal om helhed«*. Der er en grundlæggende spaltning på vej i vores kultur. Den kløver sig *»på identitetsplanet ned gennem os alle, hver især. Og netop derfor bærer den løfte om, at vi for første gang i vestlig kultur kan lære os selv og hinanden at indrette livet skizofren på en ordentlig måde.«* (S. 65.) Elementære færdigheder kan læres på få timer om ugen *»f.eks. om mandagen, som jo alligevel er dødssyg«*. (S. 68.) Det lyder flot. Som om det er noget dødssygt at lære elementære færdigheder. Men resten af tiden skal bruges til at udvikle et bredt identitetsspektrum. Det viser sig, at det drejer sig om, at skolen ikke skal være endimensional. Vi skal *»skærpe vores interesse og nattesyn for det, der befinder sig hinsides lysskeglens randområde«*. (S. 69.) Så er der peget på noget særdeles væsentligt, men efter min mening er det at lære at rumme modsætninger noget helt andet end skizofreni. Det drejer sig tværtimod om *»at kunne omgås de modsatrettede og paradoksale aspekter ved virkeligheden uden at gå i stykker«*. (S. 67.)

Leo Bressons artikel om de grundlæggende værdier i humanismen, menneskeligheden, er det en glæde at læse. Man kunne ønske, at mange kunne tale så ærligt om deres egen og deres tids historie. Her er ingen skråsikkerhed, men engagement og tro på værdier, på muligheden

for at »samtale og samvære på tværs af alle kunstige skel mellem køn, sociale klasser, nationaliteter, racer«. (S. 75.)

Holger Henriksen siger kloge ting om dannelse som det at forholde sig ansvarligt til sin viden, personlig stillingtagen og livsmød, om sammenhæng mellem tro, viden og handling. Han er bekymret for, at viden skal blive gemt i computere og ikke blive personlig viden. Fundamentale erfaringer er nødvendige for troen på menneskets værd, håbet om en fremtid og det allerstørste, den kærlighed, der understøtter livsmodet.

Kaj Aalbæk-Nielsen behandler myten om dualismen mellem sjæl og legeme og mellem menneske og natur set i lyset af de sidste årtiers forskning inden for såvel naturvidenskaberne som de humanistiske videnskaber.

Kommet hertil kan man næsten ikke rumme mere. Ikke desto mindre indeholder også de seks artikler på de sidste 30 sider mange interessante tanker. Søren Balde om at tage vores teories og handlingers omkostningsside med, om ikke at gemme sig i den rene faglighed og om tro og aktiv medleven. Lise Dalgaard's artikel om datalære er både en skolehistorisk og en engageret redegørelse.

Selskabets formand, Svend Erik Petersen, skriver inspirerende om voksenundervisningen, om at voksne kan vokse og om den »sindssyge fastholden af læreraktivitet fremfor indlæring igennem elevernes egen aktivitet«. (S. 108.) Det kunne lige så godt dreje sig om børneundervisning.

John Brinck Møller fortæller om naturvidenskabeligt og pædagogisk paradigmeskift. Jens Sørensen's artikel om lærerrolens krise og nødvendigheden af utopier burde alle lærere læse. Mogens Hansen og Mogens Jansen skriver kort om det centrale emne, hvorvidt skolen i sin under-

visning følger børnenes udviklingstakt. Man kan glæde sig til den fortsættelse, de bebuder. Til sidst skriver Aase Ciccia brev til undervisningsminister Bertel Haarder om de ændringer i skolen, der er brug for.

Det Pædagogiske Selskabs gamle bmærke er en hane. Selskabet har præsteret et hanegal, som er både højt og indtrængende. Det kan næsten sprænge en lærers hoved. Men bogen bør i stedet gøres til genstand for et langsomt og indtrængende studium. Lærere, administratorer, skolehistorikere og mange andre med relation til skolen har her en god mulighed for at få rensat ud i en hel del tvangsforestillinger.

Lejf Degnbol

Historie og pædagogik, opdragelse og skole

Hans Jørgen Kristensen: Skolen i fremtiden, 1987, 141 sider, kr. 128. Bent Nabe-Nielsen: Undervisning og dannelse, 1987. 167 sider, kr. 150. Åge Rokkjær m.fl.: Almen pædagogik, 1987, kr. 120. Niels Rosendal Jensen: Pædagogik – historie og fremtid, 1987, 95 sider, kr. 95. – I alfabetisk rækkefølge.

Mange bøger om pædagogik, opdragelse og skole er udkommet i løbet af det sidste år. I flere af dem inddrages en historisk dimension. Derfor er det relevant at omtale dem i Uddannelseshistorie, – og også at stille spørgsmål om hvorfor historien er inddraget, og hvordan den er det? Eller sagt på en anden måde: til hvad bruges historien, og hvilken viden er den historiske dimension med til at frembringe?

Hans Jørgen Kristensen har i bogen: Skolen i fremtiden, skrevet om tværfaglighed og grundlæggende kundskaber.

Diskussionen om, hvorledes eleverne får etableret en sammenhængende forståelse af eller dannet sig et overblik over de dele af virkeligheden, fagene repræsenterer, og samtidig helst også forbundet kundskaberne med egne erfaringer og iagttagelser, er gammel. Problemet er blevet opfattet på forskellig vis og løsningerne har haft mange navne, – anskuelsesundervisning, omverdenskundskab, emneundervisning, projektorienteret undervisning og tværfaglighed. HJK behandler i indledningen af sin bog et hjørne heraf, – de sidste 20 års diskussion om tværfaglighed.

I bogen fremlægges de forskellige opfattelser af tværfaglighed; forholdet mellem fag, tværfaglighed, erfaringspædagogik og projektorienteret undervisning drøftes, og en model for en overfaglig tværfaglighed fremlægges s. 92-93. Denne omfatter både indholdskategorier som naturgrundlaget og menneske og samfund og kulturteknikker som sprog, kropssprog og husholdning. Modellens og dermed denne undervisnings nødvendighed er kristen, værdigrundlaget er demokrati og dannelse, – et dannelsesbegreb hentet fra John Hellesnes, s. 63, og på dette grundlag vil eleverne få udviklet en handlingskompetence.

Bogen fremlægger en pædagogisk teori, s. 124. Dispositionen er ikke bare klar, den udfolder sig som en blomst, bogen er sproglig gennearbejdet og argumentationen overbevisende. Kort sagt, en imponerende bog. Men samtidig som læsningen nydes, opstår der hos mig nogle forbehold, der lader sig konkretisere i spørgsmålene:

Hvor er eleverne henne, Ole, Kamilla og Mohammed, fra land og by, store og små, kvikke og langsomme?

Hvor skal læreren gøre af den store viden, han/hun har om børnene af udviklingspsykologisk og socialisationsteore-

tisk art, når han/hun skal tilrettelægge undervisningen efter de opstillede modeller?

Hvor er overvejelserne over, hvilken skjult læreplan denne undervisning afføder? Kort sagt: Er det muligt at isolere et af pædagogikkens områder fra de øvrige?

Bent Nabe-Nielsen skriver i bogen *Undervisning og uddannelse* om »den almindelige undervisning i en almindelig skole«. En undervisning, der i følge forfatterens opfattelse er almindelig, fordi den sigter mod barnets alsidige udvikling og ikke er rettet mod et bestemt erhverv. Bogens hensigt er at udvikle en pædagogisk teori for en sådan dannelse. Og med udgangspunkt i de sidste 20 års pædagogiske debat rejses og drøftes en række centrale spørgsmål:

- kan barnet og den voksne fungere som ligeværdige,
- kan den voksne udøve sin autoritet og samtidig lade barnet udvikle sin egen autoritet,
- har barnet pligt til at lade sig undervise eller ret til at blive undervist,
- hvorledes kan et fag blive almindelig, så det udvider barnets verden og ikke fører barnet ind i fagets verden,
- kan skolens opgave blive sammenfaldende med skolens funktion.

Spørgsmålene drøftes veloplagt, bredt og nuanceret. Sproget er klart og sikkert og forfatteren engageret. Bogen er, ligesom den foregående, bidrag til hvad forfatteren kalder dannelsesbetragtningen, s. 60. Derfor opstår hos mig nogle af de samme forbehold, men langt fra i samme grad. Nabe-Nielsen argumenterer varmt for barnets ret. Og hans konklusioner, at skolen i vid udstrækning er præget af varetænkning, og denne er en hindring for at udvikle en skole, der er god for børnene, s. 159.

Almen pædagogik er blevet til i et sam-

arbejde mellem lærere i almen pædagogik ved tre seminarier inden for børnehaver og fritidssektoren. Den er udarbejdet med dobbelt hensigt:

- at undgå at faget styres af de sidste bogudgivelser,
- at afprivatisere forfatterens egen undervisning.

Det er forfatterens forhåbning, at bogen vil være et godt udgangspunkt »at få fat i virkeligheden med«.

Vi starter i det fjerne, med en redegørelse for opdragelsen i fremmede kulturer, indføres i pædagogiske teorier, i udviklingen fra 1945 til i dag og ender i de danske børnehaver. Fremgangsmåden giver plads til et mangfoldigt stof og interessante drøftelser. Men læseren bliver lidt forbeholden undervejs. Årsagerne hertil er nok flere, for det første den måde det historiske stof bruges på, - historie i den sammenhæng forstået som forholdet mellem opdragelse, uddannelse og samfund over tid. I bogen tilkendegives ikke, udfra hvilken opfattelse af dette forhold samfundsudviklingen er inddraget. Samfundsudviklingen angives simpelthen som årsag til ændringer, f.eks. har faget almen pædagogik udviklet sig fordi samfundet har udviklet sig, s. 13. En vulgær-kapitalistisk opfattelse stikker imidlertid hovedet frem en gang imellem, f.eks. s. 26, hvor det hævdes, at institutionerne er blevet oprettet, fordi arbejdskraft skulle frigøres.

Det uafklarede teoretiske udgangspunkt medfører også, at læseren undervejs sætter spørgsmålstejn ved stofudvælgelsen, - hvorfor er disse uddrag udvalgt af indoktrineringsdebatten, s. 16-20, og disse pædagogiske begivenheder fra udviklingen fra 1945 til i dag. Mon de håndenværende søms princip er brugt? Ellers ville nok Frit Danmarks lærergruppe være medtaget.

Og til slut et suk vedrørende beskrivelsen af pædagogiske teorier: er de ikke lovlig endimensionale, - ansporer de til den refleksion, der kendetegner både den kvalificerede pædagogiske teori og pædagogiske handling?

Bogen *Pædagogik - historie og fremtid* er i følge forfatteren Niels Rosendal Jensen en indføring i væsentlige problemer i den nutidige pædagogiske debat. Og den arv fra fortiden der stadig har værdi er forsøgt inddraget. Det der har værdi, det der er grundlæggende for pædagogikkens historie, er den menneskelige virksomhed, s. 7. Med dette udgangspunkt går vi i gang og på 90 sider bliver pædagogikkens udvikling fra shamanisme til Frankfurterskole behandlet. Og undervejs sættes pædagogikken mellem filosofien på den ene side og produktionsforholdene på den anden. Fremstillingen bygger på stor læsning og på refleksion. Den forekommer ambitiøs og energisk og dens sigte er prisværdig: at gøre op med kapitallogikken, s. 53, og udvikle en fremadrettet marxistisk pædagogik, s. 74. Men fremstillingen fængsler desværre ikke. Det enorme stof beskrives som en logisk fremadskridende udvikling hen mod den rigtige verdensorden, som vi nu er nærmere end nogen sinde. Hvad undervisning og skole er og bruges til diskuteres ikke, det er simpelthen et gode, ja s. 34 tales der ligefrem om en undervisning der er på højde med tiden. Fremskridt og udvikling kommer af sig selv, ja Hegel repræsenterer et ægte fremskridt s. 47. Der er ikke analyser, men konstateringer, - ... degneskolernes funktion var at virke undertrykkende, hvordan beskrives ikke, s. 33. De store mænd og ikke produktionsformer eller virksomhed styrer udviklingen, ja Sokrates træder ligefrem ind på pædagogikkens scene, s. 25. Den dialektiske materialisme forfatteren påberåber sig, sty-

rer desværre hverken stofudvælgelse eller drøftelser.

Brugen af historien er forskellig hos forfatterne. Tre af dem tager udgangspunkt i de senere års udvikling. Hans Jørgen Kristensen behandler som sagt udviklingen inden for undervisning, der har et tværfagligt sigte. Her er tre former opstået, – for at bruge hans eget udtryk. Han stiller ikke spørgsmål om hvorfor eller hvorledes. Han søger ikke årsager eller forklaringer, men kridter nuet af for at tage afsæt derfra. Derved afskærer han sig fra at søge viden om tværfaglighedens afhængighed af den øvrige udvikling i skole og samfund, en viden der kunne have tilført bogen noget af det jeg synes den mangler, dens store fortjenester til trods.

Bent Nabe-Nielsen tager udgangspunkt i et knapt så lille hjørne af tilværelsen, nemlig debatten om skole og uddannelse. Det er i forholdet mellem denne debat og skolens udvikling, han formulerer sin problemstilling. Rejste spørgsmål drøftes, nye spørgsmål rejses, og bogen bliver i sig selv et bidrag til denne danske pædagogiske debat. Bogen forbliver indenfor det hjørne af tilværelsen, hvor bogen har taget sit udgangspunkt og oplyser dette. Det er for mig at se en frugtbar måde at bruge den historiske dimension på.

I Almen pædagogik hævdes, at udviklingen i opdragelse og samfund står i forhold til hinanden. Men bogen har som nævnt ingen explicite bud på hvorledes. Derved bliver samfundsudviklingen uberegnelig, ja et nærmest uforudsigeligt væsen. Samtidig lægger bogen op til pædagogiske handlinger. Mon ikke dette uberegnelige væsens anatomi burde undersøges, således at man fik mere at vide om, hvad der skal handles i forhold til?

Niels Rosendal Jensen inddrager som sagt hele historien og påberåber sig både at have en opfattelse af, hvad samfund er,

og af hvilke samfundskræfter der er af betydning for opdragelse og skole. Men teorien får ikke de erklærede konsekvenser for fremstillingen.

Hvor ville det være frugtbart med en debat om teorier og metoder i forskningen vedrørende forholdet mellem opdragelse, skole og samfundsudvikling.

Ellen Nørgaard

**Lis Petersen: Stiftelsestøser –
Kongebørn.** Dansk Psykologisk Forlag.
1987. 407 s., 308 kr.

Børnehjemsliv har som oftest været skildret i psykologiske eller socialpædagogiske undersøgelser. Nogle få historiske fremstillinger har vi dog også herhjemme, men først og fremmest om lovgivningen og den administrative praksis indenfor børneforsorgen. Med Lis Petersens bog har vi fået et nyt og anderledes bidrag – i nogen grad en kombination af den socialpsykologiske og den historiske tradition; En stor indsamling og bearbejdning af erindringer fra tidligere elever fra kongerigets største pigehjem, Grevinde Danners stiftelse i Jægerspris.

Bogen gennemgår stiftelsens historie fra dens grundlæggelse – ved grevinde Danners initiativ og midler – frem til ca. 1970, hvor det moderne institutionsliv med dets bedre normeringer, dets uddannede personale, vagtskemaer og kantine-mad for alvor slår i gennem (S. 29). De mellemliggende knapt hundrede års børnehjemshistorie skildres så at sige set indefra, med vægten lagt på livet bag stiftelsens mure og med udblik herfra til det omliggende samfund. Bogens tyngde ligger i det store erindringmateriale, som Lis Petersen har indsamlet, og som i vid udstrækning får lov at tale for sig selv: Ord-

net efter emner og kronologi fortæller korte og lange klip om dagliglivet med arbejde og fornøjelser, om forholdet til plejemor, om skole og uddannelse og om oplevelsen af verden udenfor hjemmet herunder de konflikter og den kulturkløft, der ofte opstod overfor børnenes biologiske familie. Lis Petersen indrammer de mange levende små historier med real-kommentarer, som både giver baggrundstof og samtidig trækker linjerne op, så man som læser får en fornemmelse af de mange forskelligartede fortælleres repræsentativitet.

168 tidligere Jægerspris-elever har bidraget med livsbeskrivelser til bogen. Lis Petersen gør selv opmærksom på, at de formentlig har relativt mere positive minder fra barndommen end de kvinder, der trods opfordringen ikke bidrog – ialt 442 blev bedt om at medvirke. Når det forbehold er taget, synes jeg bogen har en af sine styrker i nuanceringen af det helt trøstesløse og noget nedladende billede af børnehjem og børnehjemsbørn, som har været og stadigvæk er det gængse. Vel har mange børn haft en både hård og følelsesforladt barndom, det gives der også eksempler på i bogen her. Men lige så meget har denne holdning sine rødder udenfor institutionerne i det omgivende samfunds nedvurdering af børnehjemsbørn og de miljøer, de kom fra. Mange gamle elever giver et levende indtryk af den foragt, de er blevet mødt med efter opholdet på Jægerspris; oplevelser der hos nogle har sat så stærke mæn, at de ikke har kunnet fortælle selv deres nærmeste familie, mand og børn, om deres børnehjemsbaggrund. Men bogen giver også eksempler på trykke og gode år på Jægerspris og på forbavsende ressourcer hos plejemødre, der med én assistent skulle holde styr på op til 20 små og store piger.

Stiftelsens formål: at give fattige piger

en opdragelse og uddannelse til gode tjenestepiger, har været udsat for kritik allerede ved århundredeskiftet, da Peter Sabroe førte sine kampagner for mere humane forhold for børnehjemsbørn. I praksis har Jægerspris dog ikke adskilt sig på dette område fra andre børnehjem: overalt var det en helt naturlig ting, at pigerne blev opdraget til husligt arbejde; man har ingen steder forestillet sig andet, end at de som voksne skulle ud at tjene.

Det er ikke Lis Petersens ærinde at skildre forholdene indenfor børneforsorgen i almindelighed, men selv om Jægerspris først i 1946 blev indrullet i den offentlige forsorg, har stiftelsen på en lang række områder delt tidens vilkår med andre børnehjem, herunder de uhyre skrabede bevillinger, som betød en med nutidens øjne meget anstaltspræget opdragelse på trods af filosofien om børnehjemmet som en familie – en tanke som i Danmark først blev ført ud i praksis på netop Jægerspris, men som blev idealmodellen for hele forsorgen til op mod midten af århundredet.

Men Jægerspris er alligevel ikke et hvilket som helst børnehjem; som bogens titel siger, var pigerne ikke bare stiftelsestøser – de var også kongebørn. Den bevidsthed har dels givet et islæt af stolthed i børnenes ellers gennemgående lave selvvrurdering, men dels også sat sig spor i institutionens ambitioner med pigerne – på trods af fundatsens klare ord om tyendeopdragelsen. Hjemmets skoleuddannelse var således bedre og mere udbygget, end minimumskravene tilsagde. Lis Petersen skriver: »Man fokuserede meget på vores skolemæssige uddannelse og vores almindelige dannelse. Bestyrelsen har også altid selv hørt til den uddannede del af overklassen«, derimod lå »Tanker om pædagogikken på hjemmene dem fjernt« (s 387). Diskussionen af institutionens vi-

dere uddannelse af eleverne viser dog, stik imod det almindelige image, at eleverne meget ofte langt fra blev de gode tjenestepiger, som var målet; de kendte kun lidt til livet udenfor institutionen og havde aldrig lært at stå på egne ben. Bogen blotlægger det problem, som datidens institutionsopdragelse uvægerligt løb ind i: Man ville skærme børnene mod, hvad man mente var dårlig påvirkning – ofte med særlig omhu fra det miljø de kom fra, og man kendte kun ét middel: afsondring. På børnehjemmene var man formentlig udmærket klar over de problemer, der fulgte med denne strategi; men den dybe sociale kløft mellem filantropiens udøvere og lovgivere på den ene side og børneforsorgens »brugere« på den anden måtte næsten uundgåeligt ende i en modsætningsfyldt og noget verdensfjern opdragelse: til tjenestepiger med middelklassenormer.

Bogen rummer et stort og helt egenartet materiale, som giver et fint indblik i børnehjemsliv gennem 100 år. Det er højest sandsynligt, at Lis Petersens egen baggrund som tidligere Jægerspris-pige har sat netop hende i stand til at indsamle så åbenhjertige, tit helt hudløse beretninger og skabt talentet for at analysere dem så medvidende og solidarisk, lige som det vel er grunden til, at hun har fået adgang til Jægerspris' ellers lukkede arkiver. Selv om jeg godt kunne have ønsket mig en lidt tættere beskæring af erindringerne i enkelte afsnit, synes jeg den megen plads, der er brugt til at lade kilderne tale for sig selv, er givet godt ud; dels er de ofte gripende læsning, dels er det netop herigennem, man får nuancerne og forskellighederne med, denne form for historisk fremstilling skal ikke gøres gennemsnitlig. Lis Petersens analyser af kildematerialet er velovervejede og stilfærdigt diskuterende. Hendes intentioner har først og

fremmest været at skrive Jægersprisstiftelsens historie, og i sine overvejelser bevæger hun sig ikke langt fra dette udgangspunkt, men hun får alligevel sat fokus på en række tidstypiske forhold både i og udenfor institutionen og giver hermed et billede, som væsentligt bredere bidrager til dansk børneforsorgs historie.

Anette Faye Jacobsen

Skolen på Ingemannsvej 1953-88

Udg. af skolen 1988, 80 s. (kan ikke købes).

Den 5. januar 1953 blev den første ekster-natskole under Østifternes Åndssvageanstalt, Skolen på Ingemannsvej, indviet. Skolen fik til huse i en bygning, der var blevet oprettet i 1912 som »Friskole for Drengbørn af den mosaiske Tro.«

Skolens 35 års dag er markeret ved udgivelsen af et lille jubilæumsskrift, redigeret af skolens leder, Dorte Øckenholt.

Jubilæumsskriftet indledes med en historisk redegørelse af skolens omgivelser, bygningsmæssige oprindelse og udvikling som skole for børn med lettere generelle indlæringsvanskeligheder. Skolens udvikling og arbejde levendegøres ved hjælp af erindringsklip fra tidligere som nuværende ansatte, ved fotografier af børnenes aktiviteter og ved tegninger lavet af børnene.

Afslutningsvis kommer Dorte Øckenholt med nogle overvejelser om, hvorvidt en sådan skole nogensinde vil blive overflødig. I dette lille indlæg i integrationsdebatten konkluderer hun: »..Et samfund, hvor alle ud fra et realistisk helhedssyn kan vise tolerance over for hinanden, er i vores industrielle, semi-højteknologiske og kriseramte del af verden en utopi. Og derfor tror jeg ikke på, at vores skolereform bliver overflødiggjort.«

Jubilæumsskriftet er en værdig måde at fejre de 35 år på. Det giver ikke blot et indblik i skolen og dens arbejde, men det giver også en fornemmelse af et særegent og varmt miljø. Brugen af fotografier og tegninger gør desuden, at børnene i lige så høj grad som de voksne vil kunne glæde sig over det.

Nete Balslev Wingender

Handelsgymnasium i 25 år – 1962-87.
Sønderborg Handelsskole. Redigeret af P. Løndal-Nielsen og Asbjørn Jepsen. 61 sider.

Handelsskoler for lærlinge opstod i kølvandet på næringslovens ikrafttræden 1. januar 1862. Derfor er der udgivet en hel del 100-års jubilæumsskrifter i den sidste snes år.

Hundrede år senere – i 1960'erne og 70'erne – fik den ene handelsskole efter den anden handelsgymnasium med den 2-årige højere handelseksamen som afgangsprøve.

Denne uddannelse var startet med Niels Brocks Handelsskoles første afgangshold i 1893. I mellemkrigstiden blev den indført i de største provinsbyer, men blev altså først landsdækkende inden for de sidste 25 år. Der er nu 60 handelsgymnasier.

Handelsgymnasiet i Sønderborg har i anledning af sit 25-års jubilæum udgivet et smukt lille skrift.

Da historien om handelsskolernes op-rindelse som alle gode eventyr ikke kan fortælles tit nok, indledes skriftet med et afsnit, hvor skolens mangeårige leder, Ottomar Løff, koncentreret og yderst præcist fortæller, hvordan det hele begyndte på landsplan, og hvordan Sønderborg faldt ind i udviklingen både i 1920 og i

1960'erne. Kulminationen nåedes med indvielsen af Jean-Jacques Baruëls pragtbygning i 1968. Den står idag som den danske handelsskoles arkitektoniske forpost mod syd.

De sidste to trediedele af bogen består af et indlæg fra en repræsentant for hver af de 25 årgange, redigeret af lektor Karen Løvig. Alle har skullet give et indtryk af deres tid på skolen og fortælle, hvad HH siden blev brugt til – for de sidste vedkommende: skal bruges til.

Vel vidende at en sådan kronologisk række mangler bredde, er det alligevel en overordentlig lærerig eksempelsamling til illustration af handelsgymnasiernes betydning i det danske uddannelsessystem.

Fl. Lind Hansen

Man rejste en skole på bondejord, Sæby-Gershøj centralskole 1937-1987.

Redaktion. Asger Thomsen. Udgivet af Lokalhistorisk arkiv i Bramsnæs kommune 1987. 142 sider, ill.

En skolehistorie i anledning af Gjernskoles 25 års jubilæum 1987. *Redaktion: Tage Franck. 96 sider, ill.*

Der kan forventes mange skolejubilæer i de nærmest kommende år. I 1987 rundedes halvtredsåret for folkeskoleloven af 18. maj 1937, der vel mere end nogen anden skolelov er blevet identificeret med oprettelse af centralskoler i de tidligere landkommuner. Med de nye centralskoler var en æra for landsbyskolen udløbet, og i forbindelse med jubilæerne vil mange forhåbentlig tage initiativ til at gøre status over det, der var, det der kom, og det der fulgte efter.

Sidste halvdel af firserne vil imidlertid kunne byde på endnu flere femogtyve års

jubilæer, for i virkeligheden blev det ikke i så høj grad folkeskoleloven fra 1937 som lovændringen i 1958, der satte gang i det store byggeri af centralskoler ud over landet.

Sæby-Gershøj centralskole i den nuværende Bramsnæs kommune, Roskilde amt, var en tyvstarter. Allerede den 13. maj 1935 stemte trefjerdedel af forsamlingen på et beboermøde for, at centralskolen skulle bygges. Som det senere vil fremgå, var der en lokal årsag til det tidlige skolebyggeri, men under skolens projektering blev der taget højde for indholdet i Jørgen Jørgensens to skolelovforslag fra henholdsvis dec. 35 og 36. Da skolen med deltagelse af undervisningsministeren blev indviet i oktober 1937, opfyldte byggeriet derfor alle skolelovens krav. Ikke underligt, at man i jubilæumsåret følte sig inspireret til at udgive et festskrift. Under redaktion af lektor Asger Thomsen blev det en flot bog, trykt på glittet papir og gennemillustreret med fotografier, det ældste fra 1868.

Tyngdepunktet i bogen er et afsnit på tres sider, skrevet af lokalarkivets leder Johs. Pedersen og omhandlende Sæby og Gjershøj sognes skolehistorie fra ca. 1650 (degnetiden) og frem til centralskolens indvielse i okt. 1937. Af kildemateriale er ud over trykte kilder, herunder biskop J.P. Mynsters visitatsbøger 1835-1853, benyttet materiale fra Sæby-Gjershøj kommunes arkiv og det stedlige lokalarkiv. Anden halvdel af bogen består fortrinsvis af erindringer, skrevet af centralskolens ledere eller nærmeste familie. De vedrører hovedsagelig skolens indre liv og er i sig selv skolehistoriske kilder.

Den abstrakte og generaliserende skolehistorie får kød og blod, når man f.eks. læser om stridighederne mellem skolelærer og kirkesanger Anders Jørgensen og sognepræsten Chr. Schønberg i Johs. Pe-

dersens store afsnit. Ifølge bogen skal denne strid være årsag til, at skolepatronen N.A. Holten, Krabbesholm gods, lod bygge tagrytter med klokketårn på Sæby flotte nye skole, der blev færdig i 1830. Så kunne læreren slippe for at møde præsten, når han daglig skulle ringe med klokken!

Man mærker forfatterens engagement i de forskellige lærerskæbner, men det må tilføjes, at stilen er noget overlæst. For de fleste af bogens afsnit gælder i øvrigt, at fremstillingen med fordel kunne være strammet.

De 3 1/2 side om den lærerindeuddannede! frk. Schmidts vilkår som lærerinde ved Sæby skole 1872-1905 er perspektivrig læsning. Så sent som i 1893 måtte hun endnu engang tigge om tilstrækkeligt brændsel til skolestuen (9 breve af en omfattende korrespondance med sognerådet er aftrykt) – mindre end halvtreds år senere indviede kommunen en af amtets flotteste skoler.

Bogen kommer forståeligt nok ikke ind på de politiske forhold i kommunen, men den store udstykning af husmandsbrug efter 1919 forklarer nok et og andet. Den udløsende faktor for beslutningen i 1935 er i øvrigt typisk. Den ene af to hovedskoler var i elendig forfatning og fungerede kun på dispensation fra ministeriet. Begge førstelærere synes at have været velkvalificerede og vellidte. Så døde den yngste, uventet og pludseligt. Hvad gør et praktisk anlagt sogneråd i den situation? – Får inden for én måned vedtaget skolebyggeriet og antager en førstelærer med pligt til at overtage andenlærerembedet ved den kommende centralskole. Hvad enken tænkte, fortaber sig i det dunkle.

Den gamle Sæby-Gershøj kommune fik bugseret sin skole frelst igennem kommunesammenlægningerne, og sidste del af bogen kan kun tydes derhen, at den stadig er sprællevende. Det er godt, at denne bog

er skrevet – den kan læses som et vidnesbyrd om sognets engagement i sit skolevæsen.

Gjern-Skannerup kommune, der i dag er en del af Gjern kommune, Århus amt, undgik ikke store konflikter ved skolevæsenets centralisering. Der gøres intet forsøg på at skjule det i den skolehistorie på 96 sider, som er udgivet i anledning af femogtyveåret for skolens opførelse.

Forløbet af skolestriden er typisk for mange tidligere landkommuner, men med en ekstra besk drik til Gjern-Skannerup ved kommunesammenlægningerne i 1970.

Efter lang tids tovtrækkeri om skolestrukturen blev det året efter 58-lovens vedtagelse besluttet at bygge 7-klasset centralskole i Gjern. Et par år senere vedtog man yderligere at bygge realafdeling. Samfundsforandringer havde her som mange andre steder medført en ændring af befolkningens syn på skolen, og den begejstringsbølge, der bar skolebyggeriet, fornemmes tydeligt i jubilæumsskriftet. Antiklimaks kom med kommunalreformen i 1970. Indenrigsministeriet måtte gribe ind og sammensætte storkommunen, hvorefter skolesagen slog gnister. Redegørelsen for konflikten er sober, men der lægges ikke skjul på, at det var en op-hedet debat med »injuriesager og hadske skænderier«. Resultatet blev, at Gjern skole mistede overbygningen og fra 1974 har været en 7-klasset skole.

Afsnittet om skolestriden er bogens klimaks, men ikke dens slutning. I det følgende kapitel antydes en pædagogisk set perspektivrig udgang på den barske skoleændring.

Initiativet til bogen synes at være taget af skolen, og skolebibliotekaren står som redaktør. I forbindelse med omtale af de tre lokale folkeskoler er der udarbejdet

fortegnelse over lærere, skoleholdere og degne tilbage til ca. 1650. Der er korte karakteristikker af adskillige lærere, skrevet på grundlag af ældre artikler, visitatsbøger og præsteindberetninger, men der er ingen samlet redegørelse for det benyttede kildemateriale, som i hvert fald omfatter erindringer, interviews, mødeprotokoller og ikke mindst lokale aviser. Der er mange fotografier.

Det skolehistoriske stof er velskrevet, og for den lokalkendte er der interessevækkende oplysninger, men for en udenforstående er det den veloplagede skildring af skolekampen, der bliver stående i erindringen.

Skolefestskrifter i forbindelse med jubilæer skrives ifølge sagens natur fortrinsvis for egnens beboere, formålet med dem er at skabe samling og ikke splid. Derfor vil de som oftest være harmoniserende i fremstillingen, lokalpatriotisme bliver tolereret, partipolitik og negativ personkarakteristik er farligt stof. Trods dette kan de være et godt udgangsmateriale for punktstudier i forbindelse med skolehistoriske undersøgelser på landsplan, ikke mindst, hvis der er fortegnelse over kildematerialet, så også af den grund-lad os få nogle flere af dem. *Else Karlshøj*

Lars Møller: Da vi var børn. Børnenes billedhistorie 1925-1940 (bind 1) og 1950-1965 (bind 2) Københavns Bogforlag 1987. 1-2 ca. 200 s., 198 kr.

To-bindts værket »Da vi var børn« er udsendt med det formål at bygge bro over generationskløfterne. Billeder af børn i leg, på arbejde, i skole, i institution og til familiefester skal bringe børn og voksne sammen. Forældre eller bedsteforældre

skal fortælle – børnene undres og spørge. Derfor er billederne kun sparsomt forsynet med tekst, udover årstal. Det er tanken, at billedteksten skal vokse ud af dialogen mellem unge og gamle.

Billederne er udvalgt efter besøg på et antal af landets lokalhistoriske arkiver. De 400 billeder er valgt blandt flere hundrede tusinde fotos.

Bøgerne illustrerer, hvor righoldigt et kildemateriale til barndommens og institutionernes – lige fra vuggestuen til skolen og opdragelseshjemmet – billeder er. Og hvor mange nye og ukendte billeder der ligger rundt omkring på de lokalhistoriske arkiver.

Alle billeder er forsynet med kildeangivelse, og derfor kan bøgerne snildt benyttes som en slags billedregistrant – og dem er der jo ikke for mange af.

Ning de Coninck-Smith

Hans Nørgaard & Olav Engholm (red.): Historien om Egebjerg Friskole 1863-1988. En fortællende billedbog om en egns folkelige bevægelser. 108 s. med ill. 1988. Ekspedition: Egebjerg Friskole, Egebjergvej 4, 5771 Stenstrup.

Hvor er det forfriskende, når de traditionelle udgivelsesformer bliver brudt på kvalificeret vis. Den sydfynske lokalhistoriker gårdejer Hans Nørgaard og friskolelærer Olav Engholm har kaldt deres fremstilling en »fortællende billedbog«, men den er mere end det. Bogen beskrives måske bedst som en gennemillustreret, kulturhistorisk undersøgelse. Karakteristisk nok fortælles der ikke meget om selve institutionen Egebjerg Friskole, nej, det bærende er skildringen af de mennesker, der gennem 125 år levede deres liv i friskolemiljøet.

Hans Nørgaard lægger i sit forord vægt på, at hans »fortælling« skal være så lettilgængelig som muligt, og derfor har han valgt at lade de usædvanlig mange bevarede fotografier, mesterligt reproduceret af Sv. E. Pryds, være det skelet, som fortællingen og kildeuddragene er bygget op omkring. Han opnår derved en harmoni mellem tekst og billede, som vi desværre slet ikke er vant til. Alt for ofte bliver en bogs billedside tilrettelagt umiddelbart før trykstart. Når Hans Nørgaard magter at tage sit udgangspunkt i de bevarede billeder, skyldes det naturligvis, at han i helt usædvanlig grad behersker sit stof. Det mærkes især i den pædagogisk opbyggede indledning og i de fyldige billedtekster med deres mange små pointer.

Som uddannelseshistoriker kan man ærgre sig lidt over, at forfatteren har afstået fra at bringe et noteapparat, men hensynet til den lokale læserkreds og til bogens økonomi – oplaget er kun på 500 eksemplarer – har begribeligvis sat grænser. Det er frugten af mange års indsamlingsarbejde, der her lægges frem i et godt og klart sprog, det er ny viden om friskolen og det sydfynske lokalsamfund, der fortjener at blive læst af mange.

Søren Ehlers

Johan Kirkmand og Aage Augustinus: For idé og virkelighed. Elbæk i hundrede år. 130 s., ill. 120 kr.

Elbæk-uddannelsen indenfor de frie skoler er et emne, som de færreste i dag ved noget om. I 1917 startede forstander Johs. Elbek efter aftale med Dansk Friskoleforening en fri læreruddannelse på sin højskole, og denne uddannelse, der snart blev to-årig, var en videreførsel af det initiativ den mangeårige formand for

Dansk Friskoleforening Laurs Rasmussen tog på sin skole i Ringe i 1902. I adskillige år var Elbæk-uddannelsen den eneste ek-samensfrie læreruddannelse i Danmark, men man må i sandhedens interesse dog pege på, at der blev holdt prøver i Elbæk. Man inviterede simpelthen en række no-tabiliteter fra de frie skolars verden og lod dem overvære, hvordan eleverne løste de opgaver, der var stillet en uge i forvejen. Karakterer blev ikke givet, men når prø-ven var slut, underskrev gæsterne et bevis på, at prøven var blevet aflagt, og dermed var uddannelsen slut.

I 1922 opgav Elbek sin højskole og kon-centrerede sig om lærerskolen, men hans forhåbninger om et stort antal elever blev ikke indfriet. Tilgangen kom sjældent over en snes elever om året, og Elbæk Læ-rerskole kom i løbet af et halvt århundre-de kun til at uddanne lidt over 600 lærere. Det er ikke noget stort tal, men Elbæk-læ-rerne fik gennemgående ry af at være dyg-tige og grundige folk, og der sidder stadig mange Elbæk-elever, ofte som ledere rundt om i landet. Elbeks efterfølger Hat-tinger-Jacobsen døde i 1966, og det viste sig snart umuligt at videreføre lærersko-len, der siden 1949 havde levet med kon-kurrencen fra Den frie Lærerskole i Olle-rup. Det interessante spørgsmål – hvorfor måtte Elbæk Lærerskole lukke – behan-dles imidlertid ikke indgående i det jubilæ-umsskrift, som den nuværende Elbæk Folkehøjskole har udsendt, og det er lidt uforståeligt. Der gives en mængde oplys-ninger om lærerskolens sidste vanskelige år, men det overlades helt til læseren at vurdere disse oplysninger og drage en konklusion. Havde den form og det ind-hold i læreruddannelsen, som Hattinger-Jacobsen stod for, overlevet sig selv, eller gik noget vigtigt tabt i 1969, fordi lærer-skolens naturlige støtter svigtede?

Det jubilæumsskrift, som den nuvæ-

rende forstander Johan Kirkmand og valgmenighedspræst Aage Augustinus, Odder, har redigeret, er ikke helt vellyk-ket. Jeg har spekuleret en del over, hvor-for bogen bærer samme titel som det tids-skrift Bjørnson med flere udgav i forrige århundrede og har ikke fundet nogen for-klaring. Bogen er nærmest en lokalhisto-risk artikelsamling, og som i den folkelige lokalhistorie bringes der en mængde op-lysninger – formodentlig alt hvad man kunne skrabe sammen – men der stilles kun få spørgsmål og drages ingen konclu-sioner. Det er en skam, for der er indsam-let et værdifuldt skolehistorisk materiale, der i de rette hænder kunne være blevet til en glimrende bog. Især har skolens tid-ligere lærer Jørgen Jørgensen været på stikkerne for at samle stof, og en række tidligere elever giver interessante indblik i hverdagslivet på skolen. Redaktørerne har fået den gode idé at skabe større sam-menhæng imellem artiklerne ved at lave en række små tidstavler og opstille lister over lærere og styrelsesmedlemmer. Det hjælper.

Helt for sig selv står Per Warmings lille erindringsartikel om årene 1979-85, hvor han var forstander. Det er en forfriskende ærlig gennemgang af de genvordigheder en højskolemand mødte, da han forsøgte at holde højskole på det 19. århundredes facon midt i det 20. Både hans artikel og de øvrige bidrag rummer en masse godt stof, som det er rart at have på tryk.

Søren Ehlers

Vestre Borgerdyd Skole 1787-1987. *Red. J. Appel m.fl. 1987, 109 s.*

Østre Borgerdydskole 1787-1987.
Årsskrift. Red. E. Barfod m.fl. 1987, 79 s.

De to borgerdydskoler har eksisteret i 200 år. I forbindelse med 150-års jubilæet er begge skolars historie blevet fastholdt i bogform med supplement ved 175-års jubilæet i 1962.

I anledning af 200-året har Østre Borgerdydskole udsendt et udvidet årsskrift, hvor nestor i lærerkollegiet Palle W. Nielsen causerer over hvad der måtte være skolens særpræg. Hans bud er dens præg af »munterhed, drilagtighed og uimponerethed«.

H.C. Helt beretter om sin tid på skolen fra 1. mellem i 1937 til studentereksamen i 1945. Han karakteriserer indgående nogle læreres personlighed, adfærd og pædagogik og fremhæver forbindelsen mellem livet i og uden for skolen ved at beskrive forholdet mellem skolen og besættelsesmagten, de socialt betingede forskelle på eleverne, disciplinære forhold og præfektssystemets funktion. Jørgen Sonne giver et kort glimt af skolen i festskrud og J.E. Skydsgaard karakteriserer de lærere, han kom under påvirkning af i årene 1947-50. Han stiller spørgsmålet om skolen var god og må nøjes med at konstatere at for nogle var den det, men for andre ikke.

Vestre Borgerdyd Skole fejrer jubilæet med en selvstændig udgivelse, hvori lærere og elever karakteriserer udvikling og særpræg. Indledningsvis præsenteres personer og begivenheder fra skolens første tid, herunder dannelsen af Selskabet for Borgerdyd, rektor N.B. Krarups forbindelse til forfatteren Poul Møller og dennes påvirkning af to af skolens elever, nemlig Hans Egede Schack og Fritz

Jürgensen. Kim Eisenbecher giver en fremstilling af elevforeningen Brage's udvikling. Foreningen blev dannet i 1874 og en analyse af protokollerne giver et interessant indblik i datidens ungdomsbevidsthed.

Finn Jensen skriver om skolens 30 år i Helgolandsgade indtil 1962. Under trange lokaleforhold og beskedne faciliteter udfoldede der sig alligevel et rigt skoleliv og flere af de kendteste elever får ordet. Det drejer sig om Riffbjerg, Villy Sørensen m.fl. Rektor Appels beskrivelse af skolens udvikling fra 1962 er skriftets væsentligste. Her lykkes det – i modsætning til mange bidrag i de to jubilæumsskrifter – at skrive skolehistorie på et synteseniiveau. Vekselvirkningen mellem de store ydre givne forhold og de dagligdags, små begivenheder fremstilles tankevækkende. På den ene side indførelsen af grenvalsgymnasiet og på den anden side spørgsmålet, hvornår lærer og elev kan være dus. De mange jubilæumsbidrag sigter først og fremmest på kredsen af gamle elever. Det er vel et jubilæumsskrifts første opgave, og det er utvivlsomt løst på rette vis. Men Appels fremstilling af Vestre Borgerdyd Skole i de sidste 25 år er på mange måder en lang række nye gymnasiets historie og kan derfor læses med udbytte af folk, udenfor den lille kreds af borgerdydselever.

Harry Haue

Knud Moseholm og Aksel Nellesmann:
Kolding Studenter. Indtil 1856. *Kolding 1988, 400 s.*

Fortegnelser over de gamle latinskolars elever er et værdifuldt hjælpemiddel i skole- og personalhistorien. Det er derfor en landvinding på dette område, at der nu foreligger en fortegnelse over studenterne

i Kolding så langt tilbage i 1500-tallet som det har været muligt at nå og frem til 1856, da skolen midlertidigt blev nedlagt. I forvejen findes der registranter over Kolding-studenter i tidsrummet 1885-1959.

Det er lykkedes forfatterne at finde frem til 462 studenter, heraf dog kun 9 før 1660. Studenterne er dels anført i en kronologisk liste, dels i en alfabetisk fortegnelse, ofte med fyldige personalhistoriske data og litteraturhenvisninger. Endelig er der udarbejdet 11 stamlistes, der viser, i hvor høj grad eleverne var beslægtede, og tabeller der belyser social baggrund og beskæftigelse.

Forfatterne har gennemgået et meget omfattende kildemateriale og derfor nået langt med at dokumentere en lærd skoles resultater i 4 århundreder.

Harry Haue

Direktoratet for Gymnasieskolerne og HF 1963-1988. Red. Jarl Damgaard. 54 s.

Det var statsminister Viggo Kampmann, der i 1960 nedsatte et administrationsudvalg for at effektivisere ministeriernes daglige arbejde. Udvalgets betænkning fik også konsekvenser for undervisningsministeriet, idet tre pædagogiske embeder blev ændret til direktorater. Det drejede sig om statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne og statskonsulenten for ungdomsundervisningen. Det er således 25 år siden Direktoratet for Gymnasieskolerne og HF blev oprettet, og det har direktoratet ønsket at markere med et lille perspektiverende skrift om sager og personer.

Direktoratets første direktør Sigurd Højby beskriver de første år og derefter præsenterer embedsmænd, inspektører og

konsulenter hver deres hjørne af det efterhånden store hus direktoratet er blevet til. Her diskuteres balancen mellem central og decentral problemløsning, HF-uddannelsens udvikling og grenvalgsgymnasiets knopskydninger frem til 1987-reformen. Direktoratets nuværende direktør Uffe Gravers Pedersen runder af med nogle fremtidsbetragtninger, hvori han understreger at direktoratet fremover i højere grad vil komme til at fungere som idé- og informationsformidler og at der i forbindelse med kompetenceudlægning bliver behov for at styrke direktoratets centrale tilsyn.

Små, personlige arbejdsportrætter af direktoratets ledende kræfter gennem årene er med til at understrege, at sagerne ikke bliver løst og afklaret uden et stærkt personligt engagement og undertiden med betydelige ofre.

Skriftet giver indblik i nogle centrale faser og funktioner i direktoratets udvikling og afslører en god del selvforståelse, men for læsere, der ikke er fortrolige med gymnasieskolens hverdag, kan det godt virke lidt kalejdoskopisk.

Harry Haue

Peter Berliner: Afhængighed og udfordring. Skolen i Grønland og den tredje verden, 1987. 321 s. DLH.
Peter Berliner: Skole og lokalsamfund, belyst ud fra forholdet mellem skole og omgivelser i en sydgrønlandsk bygd, 1986, DLH.

Grønland betragtes meget langt som et emne for specialister, måske endda særlinge, og ellers som et pittoresk fænomen, som man kan vie en smule opmærksomhed i ny og næ, men ikke behøver at beskæftige sig alvorligt med. Det kunne

man leve med, hvis denne holdning ikke havde haft to uheldige virkninger: den har gjort det umuligt at få en på en gang så velinformeret og positiv holdning til Grønland blandt politikerne (og de vælgere, de er afhængige af), at debatten mellem Danmark og Grønland har kunnet blive tilstrækkeligt frugtbar, og den har bidraget til at lukke folks øjne for det forhold, at det specielt grønlandske undertiden, ja ofte, ville kunne lære os noget af almen betydning.

Dette gælder også den grønlandske skole. Den har egentlig – sammenlignet med tilsvarende samfund andre steder – en gloriøs historie, men samtidigt har dens opgaver været problematiske – og udviklingen har gjort disse problemer mere og mere tydelige. Fra dansk side har interessen herfor været begrænset – naturligvis når man ser bort fra specialisterne – og de bevilgende politikere har sjældent gjort sig den ulejlighed at sætte sig blot perifert ind i problematikken. Hvor mange har for eksempel sat spørgsmålstegn ved den kraftige danisering, der blev en næsten uundgåelig følge af en kraftig udvidelse af skolevæsenet på et tidspunkt, da der kun var et mindre antal grønlandske lærere til rådighed (og ikke få af disse forøvrigt var blevet stærkt præget af danske forudsætninger under deres ophold på danske seminarier m.m.)? Hvis læserne studser over den bekymring, der er implicit i parentesens, viser det problems dybde – det er netop denne danske holdning, som gik ud på, »at vi havde noget at give«, som gør det sværere for os at se den grønlandske virkelighed. Og hvor mange af de danske lærere, som af den ene eller anden grund har taget nogle år i grønlandske skoler, var rimeligt forberedt på de problemer – pædagogiske og andre – der ville møde dem?

I det omfang, der stadig kommer nye

danske lærere til Grønland, vil Peter Berliners bog være til meget stor nytte, ikke mindst suppleret med hans tidligere (Skole og lokalsamfund, 1986), selv om arbejdet først og fremmest sigter mod de lærerstuderende ved Grønlands seminarium, hvem bogen også er tilegnet.

Hvad får man så i bogen? Meget om den grønlandske skolehistorie, tidligere litteratur, statistik og ikke mindst gode glimt af skolens hverdag før og nu. Og så en ganske omfattende drøftelse af moderne teorier om og skildringer af udviklingen i den tredje verden. Det sidste med klar forståelse af faren ved at behandle alle den tredje verdens lande efter samme mønster, men samtidig så grundigt, at den forstandige læser ikke kan undgå at blive inspireret. Men her er ingen firkanterede løsninger eller udstilling af sydebukke, som man så ofte har været ude for i engageret Grønlandslitteratur.

Dilemmaet for den grønlandske skole er stadig uløst, og det har historiske, politiske, erhvervsmæssige og demografiske årsager. Så længe Grønland var et lukket land, var skolen en grønlandsk skole med grønlandske lærerkræfter. Den forberedte til en tilværelse af gammel-grønlandske præmisser, ganske stærkt præget af missionen og kirken, men formodentlig var der væsentligt færre analfabeter end i noget andet område i den tredje verden. Progressive danske pædagoger så ofte den skole som et middel til at fastholde grønlænderne som et primitivt folk, der blev lukket ude fra det moderne fremskridt, og det blev hilst med begejstring, da man i 1930'erne gjorde de første forsøg med undervisning på dansk i Grønland. Så kom krigen, amerikanerne og dermed en anderledes moderne verden, og resultatet blev et ønske fra en toneangivende gruppe blandt grønlænderne om en forceret udvikling. Denne nødvendiggjorde en

stærk forøgelse af antallet af danskere i Grønland på en række områder, hvor man først efter en overgangsperiode kunne regne med at have tilstrækkeligt mange uddannede grønlændere til at løse opgaverne. Forcingen af skolen kunne de grønlandske uddannede lærere ikke magte – de var både for få og for beskedent uddannede – og værre blev det, da forbedrede sundhedsforhold gjorde befolkningstilvæksten meget betydelig. I en periode har antallet af børn i skolepligtig alder været så stort, at det ville have været umuligt – og samfundsmæssigt betænkeligt – at lade så mange unge uddanne til lærere, som man havde måttet for at skaffe en rent grønlandsk lærerstab.

Undervisningsplanerne blev det største problem. Man faldt utvivlsomt i for høj grad for den fristelse at lægge dem tæt op til de danske: dels kendte de udsendte danske lærere til dem, dels var der en vis fornuft i forbindelse med de børn, der senere skulle videreuddannes i Danmark, dels havde man ikke noget udarbejdet alternativ, der svarede til fremtiden. For hvilket samfund var det egentlig, man skulle forberede børnene på? I hvert fald et ganske andet end deres forældres og bedsteforældres, men ellers? – d.v.s. hvilke erhverv kunne man bygge på fremover? Man skulle forberede til grønlandsk overtagelse af flest mulige funktioner i samfundet, med tiden alle, og samtidig måtte man ikke svigte erhvervsgrundlaget eller de traditionelle grønlandske værdier.

Det er klart, at der er begået fejl, store og mange, mere af uforstand og uheld (f.eks. hvor der ikke var noget rationelt grundlag for at træffe sit valg – om man valgte rigtigt, kunne først tiden vise) end af ond vilje. Den danske imperialisme er ikke nogen frugtbar hypotese, men fejlenes eksistens er utvivlsom. Anmelderen husker overraskelsen ved at stå ved en

kostbar og teknisk meget fremragende keramikovn i et formningslokale i en vestgrønlandsk by. Der er ingen grønlandsk keramiktradition, og det nødvendige ler må fragtes fra Danmark. »Hvorfor det?« spurgte jeg min grønlandske ven, der selv var lærer. »Gør man ikke noget for at arbejde med grønlandske teknikker og materialer – og grønlandsk formsprog – i jeres formningsundervisning?« Min ven var ikke fra den skole, så han kunne lade sagligheden få overtag over loyaliteten: »De tror allesammen, at hvis det skal være fint, skal det være nøjagtigt som i Danmark. Og det bliver jo projekteret og betalt i København...«

Det foregående er mere anmelderens tanker ved læsning af Berliners bøger end referat af dem. De er for indholdsrige til, at selv en relativt lang anmeldelse kan yde dem retfærdighed. Og forresten bør de læses af enhver, der ønsker at have en viden og en mening om den grønlandske skoles problemer. F.eks. af politikere og af lærere, der tænker på at arbejde i Grønland nogle år.

Og så skal det fra indledningen gentages, at det grønlandske skoledilemma har noget at lære os alle. Det er ikke noget nyt, at det er svært at tilrettelægge undervisning med henblik på en ukendt fremtid, men de grønlandske erfaringer kan understrege, at det er meget let at gøre fejl, og at disses virkninger kan være ganske alvorlige.

Poul Dam

Søren Eigaard, Harry Haue og Helge Larsen: Aftenskolens Historie i Danmark – folkeoplysning i 200 år. Redigeret af Henning Nielsen. 192 s., 1987.

Dansk Folkeoplysnings Samråd har udgivet denne bog, hvis indhold falder i tre

dele. Først redegør Helge Larsen for aftenskolens tidlige udvikling i byerne og på landet. I andet afsnit beskriver Harry Haue skolereformens udvikling i Mellemkrigstiden og under 2. Verdenskrig, og Søren Eigaard fører aftenskolen frem til vore dage – med størst vægt på årene frem til begyndelsen af 1970'erne.

I forordet påpeger redaktøren, Henning Nielsen, at bogen udkommer i en brydningstid, hvor aftenskolens fremtid er under debat, og hvor nye lovinitiativer forberedes. Og han finder, at det på denne baggrund er nyttigt at se på folkeoplysningens rødder og de mange historiske paralleller, der herfra kan drages til den aktuelle debat. Bogen efterlader da også i høj grad læseren med stof til eftertanke, bl.a. med hensyn til aftenskolens relation til begreber som folkeoplysning og uddannelse. Betegnelsen aftenskole angiver vel egentlig, at der holdes skole, dvs. gives undervisning, om aftenen, mens selve navnet ikke afslører noget om indholdet.

Fra 1790'erne nævnes forløberne for aftenskolen, nemlig søndagsskolerne. Her blev på ugens eneste arbejdsfrie dag givet et tilbud til unge byhåndværkere om undervisning i regning, skrivning og tegning. Ordet »aftenskole« optræder for første gang i 1814 lovkomplekset, og her fastlagdes nogle af de hovedretningslinier, som i vid udstrækning stadig følges, nemlig at undervisningen skulle være frivillig og gratis samt at sognet/kommunen skulle stille lokale til rådighed – og at der skulle tilstræbes en fordomsfri fastlæggelse af emnekredsen. Indførelsen af undervisningsgebyr repræsenterer dog en undtagelse.

For læreren påbød loven det som en embedspligt, »at afholde vinterskole tvende gange om ugen for den konfirmerede ungdom«. Forholdene muliggjorde ikke altid, at dette fortsat blev ført ud i

livet. Men for de aktive landsbylærere blev det ofte en kamp – ikke alene om at få elevtilslutning – men også om at undgå personlige udgifter ved virksomheden, bl.a. til lys og varme, idet mange sogneråd var særdeles uvillige til at yde sagen økonomisk støtte. Efterhånden blev der dog indført bedre støtteregler og i årene omkring århundredeskiftet, hvor det offentlige i stadig højere grad overtog finansieringen af skolevæsenet, kom også aftenskolen på finansloven. Men dens udvikling var stærkt påvirket af skolevæsenets tredeling mellem landet, købstaden og hovedstaden. Når der tales om aftenskole i 1800-tallet, tænkes der først og fremmest på landdistrikterne, hedder det i bogen. Det påpeges også, at mens der på landet var en nær forbindelse mellem oplysningsvirksomheden og den politiske kamp sidst i århundredet, så var situationen i København den, at her drev borgerskabet aftenskole for arbejderne, mens socialdemokratiet så nærmest passivt til. Denne situation ændredes drastisk med dannelsen af AOF i 1924, hvor der »blev skabt nye berøringsflader mellem undervisning og politik«.

Lovgivningen i 1930 og 1948 udstak regler for aften- og ungdomsskole og udvidede virksomhedsfeltet både med hensyn til aftenskolens form og indhold. AOF var blevet »en dynamo i folkeoplysninger«, og efter krigen fulgte de øvrige politisk inspirerede oplysningsforbund efter: LOF, FOF, FO. Loven krævede blot, at der var »et organisatorisk skel« mellem parti og oplysningsforbund.

I 1950'erne oplevede aftenskolen sit egentlige gennembrud, også med baggrund i oprettelsen af mange kommunale aftenskoler. Denne udvikling fik landets undervisningsminister, Jørgen Jørgensen, til at kalde aftenskolen for »den jævne mands uddannelsessted«. Det var før be-

grebet restgruppe var opfundet!

Med »verdens bedste fritidslov« i 1968 blev fritids- og hobbyaktiviteter anerkendt som støtteberettiget. Og denne »totale« indholdsmæssige åbning førte i de følgende år til en stærk udvidelse af aftenskolen/fritidsundervisningens aktiviteter. Den økonomiske krise i 1970'erne og '80'erne medførte dog visse begrænsninger samt indførelsen af brugerbetaling.

Så langt rækker den historiske gennemgang i bogen, som giver en god oversigt over aftenskolens udvikling fra den første, spæde start til mammutoperationen med over 800.000 deltagere. Hovedvægten ligger på gennemgangen af den overordnede udvikling på området og de ledende personers indsats, men der gives også spændende glimt fra det indholdsmæssige og fra lærernes verden. Bogen udmærker sig ved at have mange, gode illustrationer fra undervisningssituationer, noget det ellers tit skorter på i skolehistoriske fremstillinger.

I bogens slutkapitel hedder det bl.a. »at folkeoplysningen er afpasset elevernes be-

hov og ønsker«, samt at oplysningsforbundene i dag er »effektive, velsmurte organisationer, rede til at dække snart sagt ethvert behov«. I forlængelse heraf rejses også spørgsmålet om, hvorvidt »den såkaldte folkelighed« er gået tabt i konkurrencen mellem de forskellige forbund. Herved røres der ved noget ganske centralt i denne sag om folkeoplysningens væsen. Og det vil være vigtigt at overveje bl.a. følgende spørgsmål: Skal folkeoplysning opfattes som et altomfattende begreb, hvor alt er lige godt, blot det kan sælges på markedet? Eller findes der en indholdsmæssig kerne i folkeoplysningen? Klare svar er givetvis ikke lette at nå frem til, men overvejelsen er nødvendig, også indenfor aftenskolen, som den er det i højskolen. I Gyldendals Leksikon, 1977, defineres aftenskole som fritidsundervisning, mens begrebet folkeoplysning beskrives ud fra forskellige undervisningsformer – med aftenskolen nævnt først og højskolen udeladt. Der er således god brug for videre forskning i aftenskolens og folkeoplysningens historie.

Vagn Hansen